

Verslag Beekwerkplaats de Waterboulevard

Erfgoedhuis Brabant, 22 januari 2018, Eindhoven

Project Beekherstel en Erfgoed STOWA – RCE | Overland

Aanwezig

- Hans de Mars, Royal Haskoning DHV
- Harrie Winteraeken, Waterschap Limburg
- Mirja Kits, Aa en Maas, gebiedsadviseur Beneden Aa
- John Janssen, Aa en Maas, beleidsmedewerker erfgoed
- Agnes Hoeks, Aa en Maas, adviseur watersysteem
- Sjors Hoek, Aa en Maas, projectmedewerker
- Nina te Linde, gemeente Helmond, beleidsadviseur water
- Theo de Jong, gemeente Helmond, archeoloog Erfgoedhuis
- Jan Sprengers, gemeente Laarbeek, milieu en omgeving
- Saskia H??, gemeente Laarbeek, recreatie, landschap etc., van huis uit archeoloog
- Ria Berkvens, Erfgoedhuis Eindhoven, ODZOB, regioarcheoloog, Water verbindt Erfgoed
- Arne Haijtsma, RCE
- Wouter Pfeiffer, RCE, bouwkundig molenspecialist
- Harrie Winteraeken – Waterschap Limburg
- Hans de Mars, RHDHV
- Yolt IJzerman, Ecoloog bij SBB, betrokken namens Veluwse beken en sprengen
- Akke de Vries, de Waterfabriek
- Jan Neeffjes, Marieke Muilwijk en Hans Bleumink, Overland

Afwezig: Ernst-Jan Melisie, projectleider Aa en Maas, Karlijn Looman WRIJ en Pui Mee, STOWA

Zie voor de inleidingen de sheets (kunnen als pdf-handouts toegevoegd)

Bij inleiding op project (en later ook bij de discussie)

- Wat de precieze 'harde' opgave is nog onvoldoende concreet. Dat heeft er mee te maken dat het om 2 gemeenten en het waterschap gaat (en vanwege de kanalen straks ook RWS), met een mix van recreatieve opgaven (extensief, vaarrecreatie), natuurontwikkeling / vernatting natte natuurparel, watersysteemherstel (rare aanvoer van water; waterkwaliteit), stedelijke (water)opgave, verouderde landbouwbedrijvigheid met vrijkomende stallen, verkeer, uitloopgebied, RWZI, mogelijk waterberging, KRW/beekherstel en dat er feitelijk 2 watersystemen door elkaar lopen (stoere kanalen en relicten van historisch kleinschalig landschap). De Gulden Aa is het enige stukje Aa dat nog net zo loopt als in 1830. Ook allerlei relicten van oudere bebouwing (watermolen, Guldehuis, klokgieterij, etc.). Zuidelijk deel EHS, noordelijk 'groenblauwe mantel'. Stedelijke uitbreiding Helmond ligt in het oude inundatiegebied van de molen. Kansrijk: door de aanleg van de N92 komen er relatief veel compensatie-hectaren vrij. Die zouden hier ingezet kunnen worden.
- Is dus veel meer een gebiedsopgave met een flinke watercomponent dan een KRW-opgave.

Noties uit inleiding van Hans de Mars (wellicht wat inkorten)

- Juist rond Helmond zijn er relatief veel watermolens geweest. Hier is dus sprake van het cascade-model (opstuwung tot aan de volgende molen). Ontwikkelingsgeschiedenis duidt erop dat de molen bij het Gildehuis al langere tijd te weinig water had en conflicterende belangen met de molen van Helmond (die kreeg prioriteit). Het verval bij de molen was ook niet al te groot.

- Opgestuwd water werd ook gebruikt voor de gracht van het Guldehuis en voor bevoeiing van het broek, verder stroomafwaarts.
- Waterstaatskaarten van rond 1875 bevatten veel en nauwkeurige historische informatie over het (hoofd)watersysteem (uit die kaarten blijkt voor midden-Brabant overigens dat bevoeiing elders bijna niet wordt vermeld).
- De natuurwaarden van de natte natuurparel zouden best eens te maken kunnen hebben met de oude opstuwing van de molen.
- Waterinlaat met Maaswater vindt al plaats sinds 1833; via het kanaal werd de toevoer naar de molen vermoedelijk gevoegd. De molen is rond 1880? Verdwenen.
- Door de aanleg van de nieuwbouwwijk is hydrologisch herstel (van het watermolenlandschap) niet meer mogelijk (al zijn er iets bovenstrooms van de molenlocatie nu wel 2 stuwen).
- Door eeuwenlange opstuwing (op plekken waar dat vanuit het natuurlijke systeem gezien het meest logisch is) vormt zich als het ware een nieuw (half)natuurlijk landschap, het watermolenlandschap. Landschap/hydrologie/sedimentatie heeft zich geformeerd naar de molen(stuw).
Als je de watermolens 'opruimt', gaat de beek dat halfnatuurlijke landschap als het ware opruimen, door diepere insnijding en meandering. Dit lijkt dan soms een bij uitstek natuurlijke beek, maar is dat in feite niet (zie artikel Science uit 2008). Toen de Spoordonkse watermolen werd hersteld en de stuw werd neergehaald, zag je over wat voor een lengte het beekdal was gevormd naar de opstuwing.
- In sommige gevallen is vastgesteld dat er bochten in beken zijn aangelegd om de beekloop te verlengen (en daarmee de hoeveelheid opgestuwd water te vergroten).
- Onderdeel molenbiotop: ook wegen, oversteek was vaak bij molen.

Specifiek voor de Bundertjes:

- Klokkengieterij: gebruikte leem in de grond voor mallen.
- Molens: ook een in Helmond, en die van Stipdonk: stuw staat er nog.
- Een takje ging naar het broek. Naar Sluiskens Wiel?
- Ze lieten ook kanaalwater in 1843. Kalkrijk.
- Wat kan je doen: visualiseren, leuk inrichten. Gebied is nat, zou hier en daar natter kunnen.

Noties uit introductie Harrie:

- In met name Z-Limburg zijn nog veel watermolens.
- Vanuit het oogpunt van waterbeheer zijn ze lastig voor het waterschap vanwege de beperking van de stroomsnelheid (beekprik), vispasseerbaarheid (stroomopwaarts niet, stroomafwaarts wel) en opstuwing tijdens hoogwaters.
- Vanuit erfgoed, landschap en toerisme zijn ze waardevol (en vaak ook beschermd als rijksmonument); waterschap heeft daar ook oog voor. Waterschap maakt privaatrechtelijke afspraken met watermolens over beheerszaken; soms koopt het waterschap de stuwrechten.
- In de keur heeft het waterschap onder meer meanderzones en inundatiegebieden aangegeven. Dit zijn keurtermen voor vergunning, je mag daar bijvoorbeeld niet zomaar bouwen. Voor Aa en Maas was dat een eye-opener.
- Er is in Limburg een convenant over watermolens, waar waterschap nog niet aan deelneemt. Is voor de 2^e fase wel het plan.
- Vismigratie: is vaak stroomopwaarts niet z'n probleem, stroomafwaarts wel.
- Wil je weer water stuwen: begint eer ge begint.
- Voorbeelden van afspraken met eigenaar molen, b.v. lokstroom voor vissen moet groter zijn dan water naar molen.
- Dat er minder snelstromende beek is, kan probleem zijn voor b.v. Beekprik. Was het vroeger geen probleem? Beekprikken, waren er vroeger, ondanks watermolens en zonder vistrappen. (toen waren er nog geen 24uursmolens)

Noties uit reflectie van Yolt IJzerman

Maak een onderscheid tussen Veluwe beken aan de westkant (Gelderse Vallei), de noordkant (Leuvenumse beek) en oostkant. Gaat vervolgens met name in op de beken aan de oostkant. Noemt de volgende aandachtspunten:

- Waren beken van een industrieel landschap; volkomen cultureel
- Waren privé-eigendom; pas na WOII kwam het systeem in verval.
- Zijn kwelgevoede beken, en daarom heel bijzonder in Nederland, met bijzondere natuurwaarden;
- De beken worden daarom tegenwoordig vanuit natuuroogpunt hoog gewaardeerd. Natuurwaarde is al vroeg erkend door provincie Gelderland. Vervolgens veel beleid op losgelaten. Er zijn ecologische doelen. Neiging bestaat dat die primair zijn. Erfgoed-doelen zijn minder hard, en minder concreet op papier.
- Dat leidt tot de wens om de stuwen / molens het liefst te slechten (vanwege de vispasseerbaarheid en stroomsnelheid) en om te streven naar een meer natuurlijk beheer = minder onderhoud. Maar de kern van de beken is nu juist dat ze altijd intensief beheerd zijn. Dus probleem zit hem niet in de (her)inrichting van de beken (zoals elders vaak het geval is), maar juist in het beheer.
- Voordeel van het gebied: er is geen landbouw, dus ook geen afstemmingsproblemen.
- Probleem: provincie en waterschap geven erfgoed geen enkele status bij inrichting en beheer van waterlopen. Dat was er wel, maar na de fusie van Vallei en Eem en Veluwe is dat verdwenen. Had ook te maken met verschillende visies. Bij Vallei en Eem vooral objectgericht, was een erfgoedkader. Bij Vallei was er aandacht voor sprengen en beken als systeem, maar is verwaterd.
- Bij provincie is de aandacht voor erfgoed verzwakt.
- De KRW-doelen blijken niet altijd juist te zijn gekozen; we weten steeds meer over het watersysteem. Dat vraagt om herziening van de KRW-doelen.

Tips n.a.v. discussie rond de kaart

Algemeen

- Discussie over hoe je het gebied/toekomstplannen moet aanduiden: Waterboulevard of Gulden Aa?
- Het is echt een watergebied. Ook al vanwege de kanalen, de rioolwaterzuivering, de verschillende kwaliteiten water, het verdwenen water (het vroegere broekgebied en het inundatiegebied van de molen). Al die historische en recente wateraspecten wil je laten zien. De watermolen en het watermolenlandschap zouden daar onderdeel van zijn.
- Voorbeeld van min of meer verdwenen watermolen en watermolenlandschap, waar andere landschappelijke fenomenen meer op de voorgrond staan.
- Is er een relatie tussen natte natuurparel en de vroegere watermolen?
- Ondanks de relatief kleine rol van de watermolen in het landschap, kan het landschap spannender worden door een paar elementen van vroeger op te nemen. Zie schets: De meander die de beek hier vroeger had. De waterloop naar de molen (die als slootje nog bestaat), een bouwwerkje op de plek van de molen zelf, idem op de plek van het vroeger Gulden Huis, een kleine stuw op de plek van de molen zelf (alleen visueel, zonder pretentie weer te laten inunderen). Daarnaast evt. aantal elzensingels.
- Het is een wat 'vergeten' gebied en heeft daarom potentie. Agrariërs zijn veelal op leeftijd. Kippenschuren hebben hier weinig toekomst meer. Vraag is niet gesteld of boeren in het kader van rood voor rood zullen mogen bouwen. Die eventuele sloop en bouwplannen kunnen gericht ingezet worden.
- In dit gebied met weinig zichtbaar landschappelijk erfgoed is relatief meer ontwerp/ontwikkelvrijheid, zoals het weer onderwater zetten van het gebied stroomafwaarts van de watermolen.

Wat is de referentieperiode?

- Dat was de vraag waar Sjoerd mee startte. Uit de discussie kwam een meer genuanceerde benadering naar voren: wees je bewust van de verschillende tijdslagen en de historische samenhang en logica van het landschap. Herstel / terugbrengen van 1 periode is alleen al vanuit nieuwe infrastructuur, intensiever grondgebruik etc. niet mogelijk.
- Aandacht voor landschap en erfgoed betekent niet dat je alle moet reconstrueren of zichtbaar moet maken.

Kijk over de grenzen van het plangebied heen

- Er wordt gewerkt aan een herstel van de Gulden Aa-tak. Is nu deels afgesloten // afgetakt / gededpt. Daarin is een cascade van 3 watermolens. Kasteel Helmond. Geldt ook voor andere aanvoertakken. Voor het bergingsgebied aan de noordkant ook kijken naar het laaggelegen broekgebied ten noorden van Aarle-Rixtel.

Onderzoek en ontwerp / opdrachtgeverschap

- Een overzicht van de tijdslagen zou wel handig zijn. Hiermee kom je ook tegemoet aan de vraag: over welke periode moet het gaan.
- De kwaliteiten van het gebied zijn al vrij helder.
- Een bureau inschakelen voor onderzoek kan zinvol zijn, maar bedenk dan van te voren heel goed wat je wilt weten, vanuit de gedachte in welke richting je wilt ontwikkelen, wat de grenzen van je onderzoeksgebied zijn, en hoe je de gegevens wilt gebruiken. Dat vraagt om goed opdrachtgeverschap. Niet alleen uitbesteden, maar ook zelf proberen om het systeem te doorgronden.
- Suggestie: kijk of je studenten historische geografie kunt inzetten.
- In dit gebied zou de inzet van goede landschapsarchitect welkom zijn. En cultuurhistorici / mensen die gebied goed kennen in een soort meedenkgroep.
- De opgaven zijn zo complex dat het de moeite waard is om een ontwerpbureau al vroeg in het proces in te zetten. Als je erfgoed en (historisch) landschap belangrijk vindt, zoek dan naar een bureau dat daar goed in is.
- Maak het niet te visionair.

Proces

- Eerste stap is om het plangebied vast te stellen en een duidelijk beeld te schetsen van de 'harde' opgaven en de zaken die je graag mee wilt nemen. Vanwege grote groep betrokkenen (2 gemeenten, waterschap, RWS, provincie, grondeigenaren, RWZI) is dat een flinke klus.
- Breng ook in kaart wat de grondposities en mogelijkheden zijn.
- Zorg voor een goede organisatie van betrokkenen, bijvoorbeeld via een klankbordgroep.
- Neem de tijd; planning lijkt nu best krap gezien de complexiteit, met in 2018 al een Plan van Aanpak.